

TÜRK VE DÜNYA MİTLERİNDE İNSANIN YARATILIŞI VE
TOPRAK
THE CREATION OF MAN AND SOIL IN TURKISH AND WORLD MYTHS

TUĞÇE ERDAL

Yrd. Doç. Dr. Bozok Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Assist. Prof. Dr., Bozok University, Faculty of Science and Letters, Department of Turkish Language and Letter
tugceisikhan@yahoo.com

ORCID ID: orcid.org/ 0000-0003-1687-9171

Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi-Journal of Turkish Researches Institute
TAED-61, Ocak-January 2018 Erzurum
ISSN-1300-9052

Makale Türü-*Article Types* : Araştırma Makalesi-Research Article
Geliş Tarihi-*Received Date* : 22.11.2017
Kabul Tarihi-*Accepted Date* : 14.12.2017
Sayfa-*Pages* : 113-126
DOI- : <http://dx.doi.org/10.14222/Turkiyat3846>

www.turkiyatjournal.com
<http://dergipark.gov.tr/ataunitaed>

This article was checked by iThenticate or Turnitin.

TÜRK VE DÜNYA MİTLERİNDE İNSANIN YARATILIŞI VE TOPRAK
THE CREATION OF MAN AND SOIL İN TURKISH AND WORLD MYTHS

TUĞÇE ERDAL

Öz

Dünyanın ve insanın yaratılışının anlatıldığı kozmogoni ve antropogoni mitlerinde mutlaka anasır-ı erbaa, dört element ya da dört unsur olarak bilinen ateş, su, hava ve toprak geçmektedir. Çeşitli kültürlerin mitlerinin incelenmesi sonucunda insan yaratılışının ham malzemesinin kimisinde toprak veya ağaç, kimisinde de kamış veya mısır olduğu söylenebilir. İnsan yaratımının anlatıldığı mitler arasında topraktan yaratılma öne çıkmaktadır. İnsanların, tanrı ya da yarı tanrılar tarafından balçıktan, kilden, çamurdan yaratıldığı görülmektedir. İnsanoğlunun kil ve suyun karışımından elde edilen topraktan yaratıldığına, ateşte pişirildiğine ve en son aşamada bedenlerine hava yani ruhlarının üflenildiğine inanılmıştır. Kutsal kitaplarda da insanoğlunun genel itibari ile yaratılış serüveni bu şekilde anlatılmıştır. Ancak her kültürde insan yaratılışı kendine has özellikler almaktadır.

Bu çalışmada insanın yaratılışını konu alan mitlerden Asya, Uzak Doğu, Avrupa, Mezopotamya, Orta Asya ve Sibiryaya gibi kültürlerin mitleri incelenmiştir. Toprağın insan yaratımındaki etkin rolü tespit edilmiştir. Mitlerin anlatıldığı coğrafyanın ve dinin etkisi şüphesiz ki, mitlerin şekillenmesinde önemlidir. Bu bağlamda hem coğrafi kültür hem de din açısından insan yaratımındaki hemen her anlatıda toprağın yer aldığı görülmüştür. Toprak unsurundan hareketle bu ortaklıkların sebepleri ya da ihtimalleri üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: toprak, insanın yaratılışı, mit, antropogoni, kültür

Abstract

In the myths of cosmogony and anthropogony, in which the creation of the world and man are described, fire, water, air and soil are stated, which are known as four essentials, four elements or four factors. As a result of examining the myths of various cultures, we could say that the raw stuff of human creation is soil or wood in some of them, and is reed or corn in some of the human creation. Among the myths about human creation, creation from the soil comes to the fore. It is seen that people were created by gods or semi-gods from loam, clay and mud. It was believed that the human beings were created from the soil obtained from the mixture of clay and water, cooked in the fire and the air -that is to say their souls- was blown to their bodies at the latest stage. In the holy books, the adventure of creation, in general, is described in this way. However, in every culture, human creation has its own characteristics.

In this study, the myths of human creation are examined, such as Asia, Far East, Europe, Mesopotamia, Central Asia and Siberia and effective role of soil in human creation has been determined. The effect of the geography and the religion on which myths are described is undoubtedly important in the formation of the myths. In this context, the findings in this study showed that the soil is involved in almost every narrative of human creation both regarding geographical culture and the religion. The reasons or probabilities of these communities are discussed starting from the factor of soil in this study.

Key Words: earth, creation of the humankind, myth, anthropogeny, culture

Giriş

Toprak, gelmiş geçmiş hemen hemen tüm kültürlerin mitlerinde önemli bir yere sahiptir. Dünyanın ve insanın yaratılışının anlatıldığı kozmogoni ve antropogoni mitlerinde mutlaka dört unsurdan biri olan toprak da geçmektedir. Semavi dinlerin henüz insanlığı etkilemediği mitsel dönemlerde dahi toprak her zaman mistik varlığını devam ettirmiştir. Semavi dinlerle birlikte temel inanç sistemi ve kaideleri değişmesine rağmen toprağa verilen değer ve önemde her hangi bir değişme olmadığı söylenebilir. Bu bakımdan yeryüzünün ve insanın yaratılışında toprak her zaman önemli görevler üstlenmiştir.

Çalışmaya dünya mitlerinin de dâhil edilmesi ile zaten hacimli bir bilgi literatürüne sahip olan toprak unsuru daha da genişleyerek karşılaştırmalı bir çalışma hâline dönüşmüştür. Bu çalışmada Çin, Moğol ve Baykal Tunguzları gibi Asya kültürlerinin mitleri, Kızılderili gibi Kuzey Amerika kıtası kültürlerinin mitleri, Mısır, Nijerya gibi Afrika kültürlerinin mitleri, Bolivya, Guatemala (Maya), Meksika, İnkâ (Peru), gibi Latin kökenli Güney Amerika kıtası kültürlerinin mitleri, Yunan ve Roma gibi Avrupa kökenli mitler, özellikle Avrupa olmak üzere Çingene kökenli mitler, Türk, İran ve Sümer gibi Mezopotamya kökenli mitler, Altay gibi Sibiryâ kökenli mitler ve dünyanın öbür ucu olan Yeni Zelanda mitleri incelenerek toprak unsurunun insanın yaratılışındaki önemine değinilecektir.

Çeşitli kültürlerin mitlerinin incelenmesi sonucunda insan yaratılışının ham malzemesinin kimisinde toprak veya ağaç, kimisinde de kamış veya mısır olduğu söylenebilir. İnsanın yaratımının anlatıldığı mitler arasında topraktan yaratılma öne çıkmaktadır. İnsanların, tanrı ya da yarı tanrılar tarafından balçıktan, kilden, çamurdan yaratıldığı görülmektedir. Hatta bazı mitlerde toprağın rengi dahi önem göstermektedir. Zira yaratılan insanların ten renklerinin topraktan kaynaklı olduğuna inanılmıştır. İnsanları yaratan tanrılar çoğunlukla erkek olarak tasvir edilirken Çin mitinde kadın olarak tasavvur edilmiştir. Çalışmada sadece insanın topraktan yaratıldığını anlatan mitler esas alınmıştır. Dünya mitleri ana başlığı altında “İlk İnsanı Kim Yarattı?, İlk İnsanın Cinsiyeti, İlk İnsanın Yaratımındaki Toprak Cinsi, İlk İnsanın Yaratılma Sebebi?, İlk İnsan Nasıl Yaratıldı?” gibi soru başlıkları altında mitler incelenmiştir. İkinci ana başlıkta ise Orta Asya ve Sibiryâ Kökenli Türk mitleri özelinde toprak unsuru karşılaştırmalı olarak incelenmiştir.

1. Dünya Mitleri

Evrenin ve insanın yaratılışını anlatan mitlere antropogonik mitler denmektedir. İsmail Taş, *Türk Düşüncesinde Kozmogoni-Kozmoloji* adlı çalışmasında antropogonik mitleri tanımlayarak ilk insanın, soyların yaratılışı, türeyişini anlattığına işaret eder. İlk insanın yaratılışının anlatıldığı mitler, kozmogonik mitlerin içinde yer alır. Evrenin, dünyanın, tabiatın yaratılması, makro-kozmosu oluşturuyorsa, insanın yaratılması da mikro-kozmosu oluşturmaktadır. Evrenin yaratılmasında kullanılan toprak, kil, ağaç, kamış gibi unsurların insanın yaratılmasında da kullanılması bu düşüncüyü desteklemektedir (2002: 82-83). Antropogonik mitlerde insanın toprak, kil, ağaç, kamış yahut mısırdan tanrı veya tanrının görevlendirdiği kutsal bir ruh tarafından, burnuna, kulağına üflenerek yaratıldığı anlatılır. Evrenin temel unsurları olan toprak, su ve ağaç bu

şekilde insanın da özü olur. İnsanın yaradılışında ise tanrıların toprağı bir hammadde olarak kullanmaları sonucunda antropogoni mitlerinde toprak bir yaratıcı öge olarak tasarlanmaktadır.

1.1 İlk İnsanı Kim Yarattı?

İnsanı yaratan yaratıcının adı birçok mitte farklılık göstermektedir. Yunan mitolojisinde yaratıcının adı Prometheus (Buxton, 2016: 54; Can, 2011: 26; Cömert, 2015: 17; Hansen, 2017: 105), Kızılderili mitinde Maheo (Marriott-Rachlin, 2003: 44), Yeni Zelanda mitinde Tane (Rosenberg, 2006: 611), Nijerya mitinde genç tanrı Obatala (Rosenberg, 2006: 634), Bolivya mitlerinde Virakoça (Rosenberg, 2006: 734), Guetalama mitlerinde “Yaratıcılar”, (Rosenberg, 2006: 758), Baykal Tunguzlarının mitlerinde Buga (Gök Tanrı) (Harva, 2015: 87), Balagansk bölgesindeki Buryatlar arasında üç yaratıcı olan Şibegeni-Burkhan, Madari-Burkhan ve Esege-Burkhan (Harva, 2015: 91), Bir Moğol efsanesinde de, iki yaratıcının; Oçırvani ve Tsagan-Şukuti’nin insanları birlikte yarattığına inanılır (Harva, 2015: 94). Bir Altay mitinde ise yaratıcı Tanrı Ülgen’dir (Harva, 2015: 93) İngiltere’nin kuzey batısında yer alan Abenaki’de ve Quebec’in güneyinde anlatılan bir mite göre; “yüce sahip” Tabaldak (Haviland, 2002: 442), Sümer mitinde Enlil (Bottéro-Kramer, 2017: 582), İnk mitinde Virococha (Urton, 2017: 55), Mısır mitinde Khnum (Hart, 2017: 41) ve Çingene mitinde ise yaratıcı Tanrı (Berger, 2015: 44-45) olarak adlandırılmaktadır. Yukarıdaki mitlerde bazılarında yaratıcıların erkek oldukları söylenebilir. Zira, Yunan mitinde Tanrı Prometheus, Nijerya mitinde genç Tanrı Obatala, Baykal Tunguzlarının mitlerinde Buga (Gök Tanrı) ya da Altay mitinde Tanrı Ülgen ve Babil mitinde tanrı Ea isimleri buna işaret etmektedir. Ancak Kızılderili, Yeni Zelanda, Bolivya, Guetalama, Balagansk bölgesindeki Buryatlar, Moğol, Abenaki’de ve Quebec’in güneyi, İnk ve Mısır mitlerinde yaratıcının cinsiyeti belirtilmezken Mezopotamya mitlerinde Enkidu’nun Tanrıların anası Oruru (Yıldırım, 2012: 521), Sümer mitinde Tanrıça Nammu’nun yardımı ile Tanrı Enki ve Tanrı Ninmah (Yonar, 2015: 60), Çin mitolojisinde Tanrıça Gua Kadın, kadın olarak tasvir edilmektedir (Birrell, 2016: 27). İncelenen mitlerde yaratıcının erkek olması baskın bir özellik olarak görülmektedir.

Yeryüzündeki insanların avcılıktan organize tarım toplumuna dönüşmesi ile yaşanan değişimin mitlerde de görülebildiğine değinen Aynur Koçak, *Mitlerle Varoluş Yolculuğu* adlı çalışmasında hemen bütün toplumların hiyerarşisinin, üremedeki rolünü çoktan fark etmekle kalmayıp iktidarı ele geçiren erkeklerle yükseldiğine ve yaratılışın ilahi rakamı olan ikinin, bu geçiş döneminden sonra kadınları bölmek için kullanıldığına işaret ederek kadının doğurganlığı ile cinselliğinin ayrıştırıldığını belirtir. Koçak’a göre, artık kadının bir kutsal anneliği vardı bir de erkekleri ayartan karanlık şehveti. Tanrı ile özdeşleşen eril hiyerarşi, kadınla tanrının arasına girdi. Bundan böyle Tanrı erkeği, erkek de kadını yaratacağı (2016: 111). Mitlerden itibaren ataerkilleşmeye sebep olan bu inanç ile eril olarak tasavvur edilen yaratıcılar “ilk insan”ı da eril olarak yaratmıştır. *Delî Dumrul’un Bilinci Türk-İslam Ruhu Üzerine Bir Kültür Psikolojisi Denemesi* adlı çalışmasında M. Bilgin Saydam, “eril bilinç doğa üzerinde egemenlik kurarken, doğanın temsilcisi niteliği ile dişili de denetime alır” (2011: 106) diyerek aynı zamanda yaratma eylemindeki müktedirliğine de inanılan eril gücün dişil üzerindeki iktidarına vurgu

yapmıştır. Bu düşünceye benzer bir şekilde eril gücün yaratım hakimiyeti ile Fatmagül Berktaş, *Tektanrılı Dinler Karşısında Kadın* adlı çalışmasında “erkekler ölümsüz kültürleri yaratırken, kadınlar ölümlü bedenler yaratmakla daha “aşağı” bir iş yapmış olurlar” (2000). Başka bir ifadeyle mitlerin birçoğunda da görüldüğü gibi topraktan yaratılan erkek, insan bedeninin bir parçasından yaratılan kadın olmuştur.

1.2 İlk İnsanın Cinsiyeti

Adı “Ölümlü Yaşam” manasına gelen Gayomartan, İran mitlerinde ilk insan olarak geçmektedir. Cinsiyeti belirtilmeyen bu insanın sadece iri ve etkileyici oluşuna dair İran mitlerinde bilgiler mevcuttur (Curtis, 2016: 37). Kızılderili mitolojisinde ilk yaratılan varlık “Toprak Kadın” adını taşımaktadır. Maheo, nefes vererek Toprak Kadın’ın bağrına yavaşça yatırdığı bir kaburga kemiği canlanır ve “ilk adam” olur (Marriott-Rachlin, 2003: 44). Yeni Zelanda mitolojisinde de yaratılan ilk varlık “Hine Ahu Van” yani “Toprak Kız” adıyla kadın olarak geçmektedir (Rosenberg, 2006: 611). Çingene mitinde ise ilk insanoğulları Damo ve Yehwa adını taşıyan erkek ve kadındır (Berger, 2015: 44-45). Bunların dışındaki mitlerde ise yaratılan varlık her hangi bir cinsiyet belirtmeksizin “insan” olarak geçmektedir. Kızılderili ve Yeni Zelanda mitlerinde yaratılan ilk insanın kadın olduğu dikkat çekmektedir.

1.3 İlk İnsanın Yaratımındaki Toprak Cinsi

Mitlerde toprak, makro kozmogonik unsur ve tanrı/tanrıça olarak algılanmasının yanı sıra insanı yaratmak için kullanılan madde olarak da karşımıza çıkmaktadır. İnsanı yaratmak yani mikro kozmogoni için de kullanılan bu hammadde bazen doğrudan toprak bazen balçık taş ya da kaya, çamur ve kil gibi toprağın bir türevidir ya da formudur.

Hem İran hem de Çin mitlerinde insanın balçıktan yaratıldığı rivayetleri vardır (Yıldırım, 2012: 521). Yunan mitolojisinde insanlar nehir kenarında balçıktan yaratılmıştı. Prometheus ilk insanı balçıktan yarattı. İlk insanın vücudunu yapmak için balçığı, bazıların tahmin ettikleri gibi su ile değil, kendi göz yaşı ile karıştırdı ve insanı yarattı (Buxton, 2016: 54; Can, 2011: 26; Cömert, 2015: 17; Hansen, 2017: 105). Nijerya mitinde ilk insan topraklı balçıktan yaratılmıştır (Rosenberg, 2006: 634). Balagansk bölgesindeki Buryatlar arasında üç yaratıcının (Şibegeni-Burkhan, Madari-Burkhan ve Esege-Burkhan) ilk insanı nasıl yarattıkları şöyle anlatılır: İnsanın eti kırmızı balçıktan, kemikleri taştan ve kanı da sudan yaratılmıştır (Harva, 2015: 91). Sümer mitinde Tanrıça Nammu insanı bir top balçıktan yapar (Yonar, 2015: 60). İnka mitinde sel suları çekildikten sonra ortaya çıkan balçığı kullanarak insan yapılmıştır (Urton, 2017: 55). Başka bir İnka mitinde ise gölün kıyısında bulunan ve henüz yumuşaklığını kaybetmemiş büyük bir kaya parçasından insanlar yontulur (Urton, 2017: 57). Bolivya mitinde ilk insanlar taştan şekillendirilmiştir (Rosenberg, 2006: 734). İngiltere’nin kuzey batısında yer alan Abenaki’de ve Quebec’in güneyinde anlatılan bir mite göre; Tabaldak bir taştan kadın ve erkeği yarattı fakat sonucu beğenmedi (Haviland, 2002: 442). Sümer mitolojisinde insan çamurdan şekillendirilmiştir (Bottéro-Kramer, 2017: 582). Yeni Zelanda mitinde ilk insan kızıl çamurdan yoğurulmuştur (Rosenberg, 2006: 611). Guatemala (Maya) mitinde ise insanlar önce çamurlu topraktan şekillendirilmiştir (Rosenberg, 2006: 758). Çin mitolojisinde insan yaratımında sarı kil kullanıldığı

geçmektedir. Sarı kilden yaratılan insanlar zengin ve asil insanlardan oluşan yönetici üst sınıfı, çamurdan yaratılan insanlar ise yoksul ve köle alt sınıfı oluşturmuştur. Sarı renk motifinin etkileri tüm Çin kültüründe görülebilir (Birrell, 2016: 27). Sümer mitinde olduğu gibi burada da, yaratım işi kalıpla yapıldığı için kullanılan malzeme de kildir. Baykal Tunguzlarının efsanelerine göre, ilk insan çiftini yaratmak için dört değişik yönden; Doğudan demir, Güneyden ateş, Batıdan su ve Kuzeyden de toprak toplayıp, demirden kalbi, sudan kanı ve ateşten vücut ısıyla insanı, topraktan et ve kemiklerini yarattı (Harva, 2015: 87). Bir Moğol efsanesinde de, iki yaratıcının; insanı topraktan beraber yarattığına inanılır (Harva, 2015: 94). İran mitinde ise ilk insanın topraktan yaratıldığı anlatılmaktadır (Curtis, 2016: 37). Çingene mitinde de ilk insanın hammaddesi denizin dibindeki toprak olmuştur (Berger, 2015: 44-45).

1.4 İlk İnsanın Yaratılma Sebebi

Antropogoni mitleri incelendiğinde sadece yaratan ve yaratılan hakkında bilgilerin olmadığı yaratma veya yaratılma sebeplerinin de yer aldığı görülebilir. Genel itibari ile yaratılma sebepleri üç başlık altında toplanabilir:

İlki yalnızlık duygusudur. Yalnızlık duygusu iki şekilde baş gösterir. Biri Tanrıların yalnızlığı diğeri ise yaratılan varlıkların yalnızlığıdır. İlki Nijerya mitinde olduğu gibi yalnızlık duygusu ile yaratma eylemi başlar. Nijerya mitinde genç Tanrı Obatala kendi kendine, “Kedimi seviyorum, ama onunla beraberlik bana yetmiyor. Bana daha çok benzeyen varlıklar, İfe’de benimle birlikte yaşasalar, daha mutlu olurum.” Düşüncesi ile insanı yaratmaya başladı (Rosenberg, 2006: 634). Bu sefer yalnızlık hissi yaratılan varlığın yanına bir insan yaratma düşüncesidir. Diğer yalnızlık örneğini ise Kızılderili mitinde görmek mümkündür. Maheo, yarattığı “Toprak Kadın” olarak isimlendirilen varlıktan sonra onun yalnız kalmasını istemez ve “ilk adamı” yaratır (Marriott-Rachlin, 2003: 44).

İkinci sebep Guatemala (Maya) mitinde kendisini göstermektedir (Rosenberg, 2006: 758). Tanrıların kendilerini övecek ve kendilerine saygı duyacak, onlara varlıklarını hissettirecek varlıklar yaratma arzusudur. Guatemala (Maya) mitinde kuşları ve diğer hayvanları yaratan yaratıcılar, bir süre sonra onları beğenmemeye başlayınca başka canlılar yaratmaya karar verirler. Kendilerini övecek ve sevecek uysal ve saygılı bir canlı biçimlendirmeye karar verdiler.

Üçüncü sebep ise Babil mitinde görülebilir. Babil mitinde hem çok çalışmaktan yorulan hem de kendilerine hizmet edilmesini isteyen tanrılar tarafından insan yaratılmıştır. Gönül Yonar, *Yaradılış Efsaneleri* adlı çalışmasında yer verdiği Babil yaratılış mitinde de benzer bir yaratım sebebi olduğu görülmektedir. Üst tanrılar alt tanrıları çok çalıştırdıklarından alt tanrılar ayaklanır. Ayaklanma işlerin birikmesine neden olur. Üst tanrıların kurmuş olduğu düzen sarsılmaya başlar. Buna bir çare bulunmalıdır. Bilgelik tanrısı zeki Ea, çalışma ve kazanma hırsı ile donatılmış insanı yaratmayı teklif eder. Tanrılar çaresiz bu fikri kabul ederler. Ea’nın oğlu ikinci derece bir tanrı olan Marduk kendisini insan yaratılışına feda etmesi sonucunda onun kanıyla karıştırılmış, kilden bir insan yaratılır. O, ölümüyle bir gün yeniden yaratılmış olduğu toprağa geri dönecektir. Tanrının kanı, insanın tıpkı onlar gibi işlerini mükemmel bir

şekilde yapabildiğini sağlamak üzere insanın ana maddesi olan toprağa karıştırılır (2015: 59).

“Mitleri yaratan insan yaratılış nedenini ihtiyaçlarına göre belirledi” diyen Koçak, adı geçen çalışmada insanın yaratılma sebebini mitlerden hareketle özetlemektedir. “Kozmik dağ üzerine yerleşen tanrılar, onlar gibi yalnızlıktan sıkılıyor; çalışmaktan yoruluyor, üstüne üstlük yarattıklarının övülmemesinden de şikâyet ediyorlardı. Onları övecek, yalnızlıktan kurtaracak ve onların hizmetini görecektir varlık insandan başkası değildi” sözleri ile böylece benliğin uyandığına işaret etmektedir (2016: 107).

1.5 İlk İnsan Nasıl Yaratıldı?

Tanrı ya da tanrıçalar ilk insanı yaratmaya karar verdiklerinde bu işi nasıl yapacakları da önemli bir işlem hâline gelmiştir. Çünkü her bir mitte yaratmanın çeşitlilik gösterdiği görülebilir. Çin mitinde Gua Kadın, bir çömlekçi gibi yoğurarak insan şekilleri yaptığı ve sonra bunların canlandığı anlatılır. Gua Kadın daha fazla şey yaratmak istemiş ancak yaratamamış; bu yüzden inşaat halatını kullanarak çamurda bir oluk açmıştır. Halatı çamura sürüp çekmiş, yere düşen çamur da insan biçimini almıştır (Birrell, 2016: 27). Nijerya mitinde genç Tanrı Obatala, balçıkla kendisinin tıpatıp aynısı heykelleri biçimlendirdiği keyifleniyordu (Rosenberg, 2006: 634). Bolivya mitinde ise Virakoça, taştan adamlar, taştan kadınlar ve taştan çocuklar biçimlendirdi ve boyadı (Rosenberg, 2006: 734).

Yunan mitinde Prometheus, ölümlü ilk varlığın bedenine biçim verir (Buxton, 2016: 54; Can, 2011: 26; Cömert, 2015: 17; Hansen, 2017: 105). Sümer mitinde Enlil tarla çapası aracını hem ne kadar vazgeçilmez olduğunu hem de nasıl kullanıldığını göstermek istercesine bu yüce aracı ilk insanı imal etmek amacıyla hemen kullanmaya başlar. Tarla çapasını kullanıp topraktan gerektiği kadar kil alır sonra da yine tarla çapasını kullanarak kili kalıbın içine koyar, sıkıştırır (Bottéro-Kramer, 2017: 582). İnkâ mitinde yonttuğu erkek, kadın (gebe olan ve olmayan hâliyle) ve çocuk suretindeki taş heykelleri kullanarak insan yaratılmıştır (Urton, 2017: 55). Diğer bir İnkâ mitinde ise heykeller balçık olarak tasvir edilmiştir (Urton, 2017: 57). Mısır mitinde Khnum’un insan bedenini çömlekçi tomasında şekillendirdiği açıkça belirtilmektedir (Hart, 2017: 41). Çingene mitinde Tanrı şeytana, topraktan iki figür, yani erkek ve kadını yapmasını emreder. Şeytan bunu başarır ve Tanrı ondan bu figürleri konuşturmasını ister. Ancak bu kez şeytan onun emrini yerine getiremez ve yenilgiyi kabul etmek zorunda kalır. Tanrı, esasını figürlere doğru uzatır ve o anda yerden iki ağaç bitirir. Bunlar, dallarıyla figürlere arkadan sarılırlar. Bunun üzerine figürler canlanır (Berger, 2015: 44-45).

İncelenen mitlerde öncelikle yaratma esnasında kullanılan toprak ve türevine şekil verilerek heykeller oluşturulduğu görülmektedir. Çin, Yunan, İnkâ ve Nijerya da balçıklardan heykeller yapılırken, Bolivya da ise ilk insanlar taştan biçimlendirilmişlerdir. Üstelik daha da şekillendirmek ve estetik bir hâle sokmak için taşlar boyanmıştır. Nijerya mitinde dikkati çeken bir husus ise Tanrının ilk insanları balçıktan şekillendirirken kendisine tıpatıp aynı heykeller yapmış olmasıdır. Tanrının bu uygulamayı tercih etmesinin nedeni genç Tanrı Obatala’nın kendi bedenini mükemmel ve estetik görmesi olabilir. Yukarıdaki mitlerde dikkati çeken üç mit bulunmaktadır. İlki, İnkâ mitinde insanların taş heykellerden yontularak yapılmasıdır. Bir diğer mit

Mezopotamya kültürüne ait olan mittir. Mezopotamya Tanrısı yaratılan ilk tarım aleti olan çapayı insan yaratımında kullanıldığı görülmektedir. Tarla çapası kullanılarak topraktan alınan kil ve yine tarla çapası kullanılarak kilin bir kalıbın içine sokulması işlemi beceri ve ustalık gerektiren uygulamalardır. Yukarıda el yordamı ile şekil verme yerine burada tarla çapası ve kalıp aletleri kullanıldığı görülmektedir. Son olarak Mısır mitinde insan bedeni daha da profesyonel bir yöntemle başlı başına bir araç olan çömlekçi tornasında şekillendirilmektedir. Mısır yaratılış miti ile Mezopotamya yaratılış mitinin bir başka versiyonu birbirine büyük ölçüde benzerlik gösterir. Yonar, aynı çalışmada Mezopotamya yaratılış mitinin bir başka versiyonuna işaret ederek ilk insanın çömlekçi çarkında, kilden yaratılmış ve pişirilmiş olduğunu belirtmektedir (2015: 60).

Farklı okunabilecek başka bir mit ise Çingene mitidir. Zira, mitte yaratım toprak ile başlar ancak ağaç ile son bulur. Adeta insanların cisimlerinin yaratılmasına toprak, ruhlarının verilmesine ise ağaç vesile olmuştur. Ağacın başka antropogoni mitlerinde insanın yaratımında hammadde olarak kullanıldığı bilinmektedir.

İnsan, Sümer mitine göre, Mezopotamya'nın yumuşak balçığından tanrıların yaptığı bir varlık olarak yaratılır. Tanrıça Nammu onu bir top balçıktan yapar, sekiz Tanrıça ise bu yaratma işinde ona yardımcı olurlar. Onların en güçlüsü olan ana Tanrıça Ninmah ise kendisinin hesaba katılmadığını zannederek, kendisine fazla güvenir, gurur hastalığına düşer ve kendisinin yaratma kabiliyetini ispatlamaya kalkar. En-ki kendisinin yarattıklarını yok etmeden, sadece onlara kusur bulmakla yetinmeye razı olur. Öylece, Ninmah, balçığın kalanından yedi tane gövdesi özürlü, cins bakımından normal olmayan, hasta varlık yarattı. Onlar insan dünyasının güzelliğini bozmalıydı (Yonar, 2015: 60)

2. Orta Asya ve Sibiry Kökenli Türk Mitleri

Genel olarak bütün dini ve mitolojik sistemlerde görülen kozmogonik mitten hemen sonra ilk insanın yaratılması, Türk mitolojisi için de karakteristik bir özelliktir. Bilhassa Radloff ve Verbitskiy tarafından derlenen metinlere göre insan tabiat elementlerinden yaratılmıştır. İnsan yaratımında hammadde olarak toprak, kil, ağaç ya da kamış kullanılmıştır. Bu hammaddeler tanrı tarafından bir araya getirilerek insan formunda canlı bir varlık yaratılmıştır. *Türk Düşüncesinde Kozmogoni-Kozmoloji* adlı çalışmada İsmail Taş'a göre, insanı canlı hâline getiren olgu ise, Tanrı'nın üfürmesidir. İnsanın yaratılmasında kullanılan malzemeler, evrenin yaratılmasında da kullanılmıştır. Bu yönüyle insan, prensip olarak kozmik sefere dâhildir. Hatta evrenin yaratılmasında kullanılan malzemelerin insanın yaratımında kullanılması sebebi ile insanın ruhi ve fiziki yapısının mükemmelliği evrende var olan düzenin yansıması olarak düşünülebilir (2011: 111). Muharrem Kaya, *Mitolojiden Efsaneye Türk Mitolojisinin Türkiye'deki Efsanelerde İzleri* adlı çalışmada Altaylar ve Yakutlardan derlenen yaratılış mitlerinde, ilk insanın yaratılışının kozmogonik bütünlük içinde anlatıldığına dikkat çekmektedir (2015: 143). *Güney Sibiry Türklerinin Geleneksel Dünya Görüşleri* adlı üç ciltlik kitabın *İnsan ve Toplum* adlı ikinci cildinde E. L. Lvova vd. göre, mitolojik geleneğe başlangıç zamanında yaratılan insan, doğal kaynaklardan yapılmıştır. Tanrılar tarafından birleştirilen ve nefes verilen toprak, kil, ağaç ve kamış, insanın bedensel ve ruhsal oluşumunun esasını oluşturur (2013: 20). Türk ve Orta Asya antropogoni mitlerinde de yaratılmanın özellikle iki kaynağının olduğu bilinmektedir. Toprak ve ağaç

insan yaratımında kullanılan iki önemli hammadde olmuştur. Ancak toprak hammaddesi ağaca göre ayrı bir önem taşımaktadır. Zira son din İslamiyet'te de yaratılmanın toprak hammaddesi ile gerçekleştiği bilgisi mevcuttur. Bu sebeple toprak diğer hammaddelere göre bir adım öne çıkmaktadır. Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi (Kaynakları ve Açıklamaları ile Destanlar)* adlı eserinde Altay ve Sibirya Türklerinin, insanın yaratılışı ile ilgili efsanelerinde de toprağın ilk ve ana motif olduğunu belirterek şamanist Türklere göre Tanrının, ilk insanın şeklini de topraktan yapmış olduğuna işaret etmektedir. Ögel'e göre, ilk insan Orta Asya ve Sibirya'da da başlangıçta topraktan yapılmıştı. Fakat efsanelerin başı, sonu ve gidişi, Ön Asya İran efsanelerinden tamamı ile ayrı idi. Özbeklerin milli destanı Han-name dolayısı ile Kil-Han yani Kil, Balçık-Han bilinmektedir. Bu efsaneye göre, Kil-Han Türklerin ve dolayısı ile bütün insanlığın ilk hakanı idi. Kil-Han daha ziyade Kil-Şah şeklinde İran mitolojisinde görülen bir Handır. Rivayete göre ilk insanı balçıktan yapan ilk kutsal ruh da Kil-Şah idi. Bu inanış, yalnız Önasya'nın değil, İran mitolojisinin de en eski bir konusu idi. İlk insanın balçıktan yapıldığı inancı, çok eski çağlardan beri Türkler arasında yaygındı (2003: 486). İnsanın yaratımında mikro kozmik yaratılış fikri pek çok araştırmacıların ortak düşüncesidir. Yeryüzünün yaratılmasının ardından insanın yaratılması benzer elementlerin kullanıldığına bir işarettir.

Güney Sibirya Türkleri arasında, bu motiflerin sıklıkla tekrarlandığı çok sayıda bu türden mitler anlatılmaktadır. Altaylar ve Yakutlardan hem V. İ. Verbitskiy hem de W. Radloff yaratılış ile ilgili derlemeler gerçekleştirmiştir. Verbitskiy'nin derlediği Altay yaratılış mitinde Tanrı Ülgen yeri, göğü ve insanı yaratır. Ülgen yaratılan ilk insana Erlik adını verir ve onu kendisine kardeş yapar. Zühre İndirkaş, *Türk Mitoları ve Anadolu Efsanelerinin İz sürümü* adlı çalışmasında Radloff'un Altay yaratılış derlemesinden farklı olarak bu metinde ilk insanın Erlik olarak verildiğine işaret etmektedir (2013: 33). Yaşar Çoruhlu, Verbitskiy'nin derlediği kısma *Türk Mitolojisinin Ana Hatları* adlı çalışmasında yer vermektedir. Erlik olarak ad verilen bu ilk insan sularla yüzen bir toprak parçasının üstünde yer alan bir kilden yaratılır. Ancak bir süre sonra Erlik, Ülgen'den daha güçlü olmak ister ve Ülgen'e düşman olur. Bu nedenle Tanrı kahraman Mandı-Şire'yi ve başka yedi kişiyi yaratır (2002: 101). Bunların kemikleri kamış, etleri topraktandı. Bunların kulaklarına üfledi can verdi, burunlarına üfledi akıl verdi" (İndirkaş, 2013: 33). Radloff'un Altaylar arasından derlemiş olduğu yaratılış mitinde ise insanın topraktan değil ağaçtan yaratıldığı görülmektedir (İnan, 2000: 15). Lvova vd., adı geçen eserinde Hakasların günlük bilincinde de benzer görüşlerin yaygın olduğuna işaret etmektedir. Bu görüşleri örnekle açıklayan Lvova'nın vd. ihtiyaçlardan aktardığına göre, insan kendi boy ağacının adını söylerken, o boyun üyelerinin kemiklerinin hangi ağaçtan; etinin ise kilden yapıldığını belirtir. "İnsan, topraktan; tın, rüzgardan" (2013: 21) Hakaslara göre insan arkaik tanımlarla bu şekilde açıklanmaktadır. İnsan, yaratılışında bütün organik unsurların birleştirilmesi ile (bedeni toprak gibi) dünyanın da organik bir parçası hâline dönüşmüştür. Uno Harva, *Altay Panteonu Mitler, Ritüeller, İnançlar ve Tanrılar* adlı kitabında Yakut efsanesi aktarırken "Tanrı dünyayı yarattıktan sonra, taştan bir ev yapıp, içine de yedi tane heykel koyup bekçi olarak insanı yerleştirir" (2014: 90) ifadelerinden yaratılan taştan heykellerin yanı sıra insanın bekçi olarak konulması dikkat çekmektedir. Taştan heykellerin, başına bekçi olarak koyduğu insanın devamı niteliğinde olduğu

efsanenin ilerleyen kısımlarından anlaşılmaktadır. Ancak efsanenin başında bekçi olarak beklemesi söylenen insanın nasıl yaratıldığına dair ya da onun da taştan mı yaratıldığına dair her hangi bir bilgi bulunmamaktadır.

Orta Asya da anlatılan başka bir mitte ise sadece insanın yaratılması değil, cinsiyet belirtilerek erkek ve kadının yaratımı yer almaktadır. Önce erkek yaratılmış ardından erkeğin parçasından kadın yaratılmıştır. Orta Asya yaradılış efsanelerinden bir başka Altay mitinde de Tanrı Ülgen'in insanı yaratma hikâyesini Harva, yukarıda adı geçen eserinde Potanın'den alıntılanarak şu şekilde aktarmıştır: “Tanrı Ülgen, topraktan etini ve taşlardan kemiklerini yaparak ilk insanı yaratır. Aynı esnada erkeğin kaburga kemiğinden dişi yaratır.” (2014: 93). Potanın tarafından tespit edilen bu mitte kadının erkeğin kaburga kemiklerinden yaratılmış olması tek tanrılı, ilahi kitaplarda da geçen anlatılar ile benzerlik göstermektedir. Bu benzerlik ilişkisine Yaşar Çoruhlu da adı geçen eserinde dikkat çekmiştir. Çoruhlu'ya göre, ilk insanın yaradılışına ilişkin efsanelerle Âdem'in yaradılışını anlatan İslam söylenceleri arasında bazı ilişkiler olduğu görülmektedir. Kur'an'ın çeşitli ayetlerinde Âdem'den bahsedilir. O yaratılan ilk insandır. Temel olarak balçık ve çamurdan yaratılmıştır. Hadislerde anlatılanlar destanlarda anlatılanlara şaşılacak derecede uygundur. Bu da İslamiyet'in ve Âdem'in kaburgasından Havva'nın, yani ilk kadının yaratılması konusunda olduğu gibi, Hıristiyanlığın Şamanist karakterli yaradılış efsaneleri üzerinde etkili olduğunu gösterir (2002: 105). İnsanın yaradılışıyla ilgili başka bir örneği Kara Tatarlarda görmek mümkündür. Anlatıya göre, “Büyük Pajana, yerin bir parçasından ilk insanı yarattığında onlara can/ruh vermez. Bu nedenle onlara can vereceği ruhu bulmak üzere Tanrı Kuday'a gitmek zorunda kalır.” (Çoruhlu, 2002: 104) şeklinde başlayan mitte insanı yaratanın en büyük tanrı olmadığı ve yaratılan insanın da yer parçasından yaratıldığı anlaşılmaktadır. Altay bölgesi ve coğrafyasına ait pek çok tespit edilen hatta günümüzde edilememesi olası olan pek çok insan yaradılışına ait mit bulunmaktadır. Bunlardan başka birçok kaynakta yer alan Türklerde insanın yaradılışına ilişkin efsanelerden biri de Memlük devrinde on beşinci yüzyılda Ebubekir b. Abdullah b. Aybek ed-Devadarî adlı Mısırlı bir Türk tarihçisi tarafından nakledilmiştir. Devadarî bu efsaneyi, *Ulu Han Ata Bitikçi* adlı Türkçe bir kitabın Farsça tercümesinden aktarmıştır. Bu efsane, ilk çağlarda şiddetli yağmurların oluşturduğu sellerin Karadağ adlı bir dağda yer alan mağaraya sürüklediği çamurların insan biçimine benzeyen yarıklara dolmasıyla başlar ve öykü şöyle sürer: Su ile toprak bir müddet bu yarıklarda kalır. Bu sırada güneş Saratan burcundadır ve sıcaklığı kuvvetlidir. Güneş bu çamuru kızdırır ve pişirir. Mağara ana rahmi görevinin üstlenir. Su, toprak ve ateş (güneşin ısı) öğelerinden oluşan bu yığın üzerinden dokuz ay ılıman rüzgârlar (hava) eser. Böylece dört element birleşmiş olur. Dokuz ay sonra bu yarıktan insan şeklinde bir yaratık çıkar. Bu insana Türk dilinde “ay-baba” anlamına gelen “Ay-Atam” denir. Ay-Atam sağlam havalı ve tatlı sulu yere indirilir. Neşesi ve gücü gün geçtikçe artar. Orada kırk yıl kalır. Sonra yine yağmurlar yağar, seller akar, yine mağaranın insan biçimi yarıklarına çamurlar dolar. Bu kez güneş Sünbüle burcundadır. Bu nedenle toprağın pişmesi güneşin aşağı indiği devre rastlar ve yaratılan kişi dişi olur. Bu dişiye de ay yüzlü anlamında “Ay-Va” adı verilir (İnan, 2000: 21; Ögel, 2003: 485; Taş, 2011: 113; İndirkaş, 2013: 33-34; Lvova vd., 2013: 20; Kaya, 2015: 146; Koçak, 2016: 106).

Taş, yukarıda adı geçen çalışmasında Altay yaratılış efsanesi ile Türk-Memluk yaratılış efsanesini karşılaştırmıştır. Buna göre, her iki efsane arasındaki ortak yönlerden bir tanesi kadının erkekten daha sonra yaratılmasıdır. Ancak Altay mitolojilerinde kadın, erkekten yaratılmıştır. Hâlbuki yukarıdaki efsanede kadın, erkeğin yaratılmış olduğu mağaradaki aynı kalıptan meydana gelmiştir. İkinci varlığın kadın olmasına etki eden tek unsurun burç olduğu görülmektedir (2011: 113). Ögel de, adı geçen eserinde Türk-Memluk mitine işaret ederek, Türklerle ilgisinin hemen hemen hiç olmadığını, daha ziyade Önyasya ve İran mitolojileriyle ilgili olabileceğini, bu inancın oldukça geç zamanlarda Türkler arasına girmiş olduğunu belirtmektedir (2003: 485). Aynı yaratılış efsanesi üzerine düşüncelerini açıklayan bir diğer araştırmacı ise Fuzuli Bayat olmuştur. Türk mitolojisinde, tıpkı kozmogonik mit gibi büyük ölçüde diğer dinlerin ve inançların etkisinde kalan türeyiş mitlerinin, bir bakıma mitolojik özü koruyabilse de yan etmenlerin çokluğu içinde kaybolduğunu iddia eden Bayat, *Türk Mitolojik Sistemi Ontolojik ve Epistemolojik Bağlamda Türk Mitolojisi I* adlı çalışmasında bu ifadelerine Mısır tarihçisi ed-Devâdârî'nin, adları Ay Atam ve Ay Va olan ilk insanların mağarada oluşması hakkında vermiş olduğu mitti örnek göstererek bahsi geçen mitte de İslami tesirin görüldüğünü belirtmektedir. Bayat'a göre, İslami tesirin açık olduğu bir mit de Anadolu'da yazıya alınmıştır (2007: 108). Bayat'ın işaret ettiği Anadolu'daki bu miti aktaran ise J. P. Roux olmuştur. Anadolu'daki Türk kozmogonilerin de kuvvetle Müslümanlık etkisi altında olmalarına karşın belki bazılarında birkaç eski simge kalmış olabilir diyen Roux'un *Türklerin ve Moğolların Eski Dini* adlı eserinde sunduğu bu varyanta göre İstanbul'da, Tanrı'nın melek Cebrail'i dünyaya insanı yaratmak için bir avuç toprak keseği almaya yolladığı anlatılmaktadır. İnsan'ın günah işleyip cehennemde yanacağını bildiğinden dünya, meleğe görevinden vazgeçmesi için yalvardı. Bu hikâyenin Anadolu'daki daha ayrıntılı bir şeklinde, Tanrı'nın, kara toprağı almayı reddeden İsrail, Mikail ve Cebrail adındaki baş meleklerini sırasıyla gönderdiğinden söz etmektedir. Sonuçta ölüm meleği olan Azrail, dünyanın gözyaşlarına duyarsız kalmış ve insan yaratılmıştır. Alevi-Bektaşilerde Tanrı'nın en önce yeşil bir okyanus yarattığına ve bundan değerli bir taşın çıktığına inanılmaktadır. Allah bunu iki parçaya bölmüş, bu parçalardan biri Hz. Muhammed'in yeşil ışığı, diğeryse Hz. Ali'nin beyaz ışığı olmuştur. Sonradan da bir melek yaratmıştır (2002: 112). Bayat'a göre, taşın yaratılma ve ilk insanın Hz. Muhammed ile Hz. Ali olması eski Türk inancını ile İslami Türk inancının iç içe geçtiğine örnektir (2007: 108). Roux da, adı geçen eserinde Türk-Memluk yaratılış efsanesi ile ilgili benzer görüşlere yer vermiştir. Roux'a göre, daha yakın bir zamanda oluşan kozmogonilerin yabancı dinlerden etkilenmesi; kadına verilen Ayva isminin de kanıtlaştığı gibi Yahudi-Hıristiyanlıktan etkilenmiş olması bizi büyük yerel yaratıcı efsanelerin olmadığını düşünmeye yöneltmektedir. Kara Tag, Kara Dağ'ın bir mağarası sular altında kalmış ve bir çukur çamurla dolmuş. Sıcaklığı etkisiyle çamur kurumuş ve ilk insan olan Ay-Ata'yı, "Ay Babayı" yaratmıştır. Kırk yıl sonra yeni bir su baskını karısı Ay-va'nın doğuşunu sağlamıştır. Bu hikâyenin değişik birkaç şekli, bunun eskiliğini ve yaygınlığını göstermektedir. Budauni, Hindistan'da bir Türk hükümdarının ay tutulması sırasında doğduğunu ve bu yüzden kendisine "Ay Işını" isminin verildiğini anlatmaktadır. Bir Kıpçak geleneğine göre ilk erkek Ay Atam'ın "Ay Babam"ın aslı güneşin ısıttığı bir kil parçasıdır. Her hâlde bu Kara Dağ anlatımının aynısı olmalı.

Bunların arasında Altay kökenli olanların hangileri olduğunu belirlemek gerekir. Altay kökenli olanlar ilk bakışta mağara, su, güneş ısı, eril ay ve rolü olarak gözükmektedir (2002: 111).

Karmaşık kozmogoniler çok daha sonraları ortaya çıkmışlar ve hemen hepsi yaratılışa ilgili olmuşlardır. Bunların arasında en tanınmış Radloff tarafından Altaylardan aktarılmıştır: “Gök ve Yer olmadan önce her şey suydü. Yeryüzü yoktu. Gök yoktu. O zaman tanrıların en yükseğı, her türlü varlığın başlangıcı, insan ırkının babası ve anası olan tengere Kaire Han, başlangıçta kendine benzeyen bir varlık yaratmış ve ona Kişi (insan) ismini vermiş”. Aslında Kişi ismi insanı yanlış bir değerlendirmeye yöneltmemelidir; çünkü hikâye açıkça Hıristiyan etkisi altındadır ve Türklerin eski diniyle uzaktan bir ilinti içindedir (Roux, 2002: 112). Orta ve İç Asya’da yaşayan Türk toplulukları arasında, dünya ve insanın yaratılışı ya da insanın türeyişi hakkında birçok efsane tespit edilmiştir. Bu efsaneler yakın çağlarda derlendikleri için İslamiyet, Hıristiyanlık, Yahudilik, Budizm ve Maniheizmden izlerinin görüldüğü çok önemli ürünler olarak karşımıza çıkmaktadır (Çoruhlu, 2002: 97). Mircea Eliade’nın *Kutsal ve Dindışı* adlı eserindeki “İnsanların toprak tarafından doğurulması evrensel yaygınlığa sahip bir inançtır. Çok sayıda dilde, insan topraktan olma olarak adlandırılmaktadır” (1991: 118) ifadelerinde insanoğlunun topraktan doğduğuna inanıldığına işaret edilmektedir. Yaratıcının insanı topraktan var etmesi ise başka bir yaratım sürecini gerektirmektedir. Ancak her iki durumda da insanoğlunun yaratılma kaynağı topraktan gelmektedir.

Taş, adı geçen çalışmasında Orta Asya ve Sibiryta mitleri ile Kitab-ı Mukaddes’i karşılaştırmıştır. Bu karşılaştırmada en temel ortaklığın insanın yaratımında kullanılan malzeme olduğu söylenebilir. Taş, Türk mitolojilerinde insanın yaratılışını netice itibariyle değerlendirdiğinde şu sonuca varmıştır: Türk mitolojilerinde insan, evrenin temel elementlerinden yaratılmıştır. İnsanın topraktan yaratılması ve tanrının insana üfürerek hayat vermesi, ayrıca insanla birlikte ağaç motifinin kullanılması, kötü ruh (Erlık) tarafından insanların aldatılmaları ve Tanrı katından kovulmaları; kadının erkeğın kemiğinden yaratılması Kitab-ı Mukaddes’le benzerlik arz etmektedir. Ancak Türk mitolojilerinde bir takım farklılıklar da söz konudur. Türk mitolojilerinde Tanrı, Kitab-ı Mukaddes’te olduğu gibi insanın burnuna değil, kulağına üfürerek hayat vermektedir. Akıl ise Türk mitolojilerinde insanın burnuna üfürülerek verilir. Bu, Kitab-ı Mukaddes’te zikredilmeyen bir husustur. Ayrıca insanın yaratılış süreci de Kitab-ı Mukaddes’te izlenen dizgeye tam manasıyla uygun düşmemektedir. Çünkü Türk mitolojisinde ve bilhassa Altay yaratılış mitolojisinde, insanın yaratılışı değil, çeşitli şekillerde insanların yaratılışları söz konusudur. Verbitskiy’in nakletmiş olduğu mitolojide ilk akıllı varlık olarak yaratılan varlık, insan olarak karşımıza çıkmakta, ancak bu varlık daha sonra, Ülgen’in karşısına ikincil tanrısal bir varlık olarak çıkmaktadır. Mitolojide bu varlığın yaratılması şu şekilde zikredilir: “...Henüz insan yok iken denizde bir buz parçası gibi yüzen yer küresine bakıyordu. Orada insan iskeletine benzer balık katmanı vardı. Kütleli makasla keserek şöyle dedi: “Bu nedir böyle cansız? Bu insan olsun!” Ve öyle oldu. Ülgen bu ilk akıllı yaratığı Erlık diye isimlendirdi.” (2011: 116). Türk mitolojilerinde tek düze bir yaratma söz konusu değildir. İnsanın yaratılışı Kitab-ı Mukaddes’le mukayese edilebilirse de, Türk mitolojisi bu manada oldukça farklılık arz

etmektedir. Çünkü Türk mitolojilerinde çok çeşitli kültürlerin yansımaları ve etkileri söz konusudur. Bu noktada mitolojiler, sadece kozmogonik meseleler açısından değil, bütüncül bir yaklaşımla ele alındığı takdirde, kullanılan diğer öğeler hangi kültür çevresinin Türk mitolojisine etki ettiği noktasında ışık tutacaktır (Taş, 2011: 122).

Mitler, günümüz modern insanına geçmişten bilgiler aktararak bugünün inanışlarının ve yaşam tarzının açıklanmasına ve daha iyi anlaşılmasına yardımcı olurlar. Görüldüğü gibi hiçbir zaman diliminde ve coğrafi olarak aralarında hiçbir şekilde komşuluk ya da yakınlık olmayan kültürlerde ortak yaratım unsuru toprak olarak görülmektedir. Esasen incelendiğinde mitlere sadece anlatı olarak bakmak hatalı olacaktır. Çünkü günümüzün açıklanabilir bir takım bilgilerini mit bizlere çok daha önceleri vermiştir. İnsan yaratımındaki toprak elementine de bu şekilde bakıldığında bilimin ve teknolojinin ilerlemesi ile insan vücudundaki elementlerin de toprağı oluşturan elementler ile aynı olduğu anlaşılmıştır. Ortak bir insanlık düşüncesi olarak “ilk insanın topraktan yaratıldığı” genelmesi mit ve din tarihi açısından önem gösterdiği gibi fen bilimlerinin de ilgisini çekmiştir. Mitik ve dinsel anlatıların etkisi ileri bir ilim hâline gelen özellikle tıp, biyoloji ve kimya gibi bilimlerin çalışmalarında kendisini göstermektedir. Tıp, biyoloji ve kimya gibi bilimlerden faydalanılarak hem toprağın, hem de insan vücudunun analitik incelemesi yapılmıştır. Bu incelemeler sonucunda insan vücudunun içerdiği maddeler ile toprağın içerdiği maddelerin tamamen aynı olduğu anlaşılmıştır. Bu maddeler ve maddelerin insan vücudundaki oranları şu şekildedir: Bu maddeler alüminyum, demir, kalsiyum, oksijen, silikon, sodyum, potasyum, magnezyum, hidrojen, klor, iyot, manganez, kurşun, fosfor, bakır, gümüş, karbon, çinko, kükürt ve azottur. Amerika’daki bir kimya bürosunun yaptığı analize göre insan vücudunun %65’i oksijen, %18’i karbon, %10’u hidrojen, %3’ü azot, %1.5’u kalsiyum, %1’i fosfor, geri kalanı da diğer elementlerdir. İnsan vücudunda gerekli her element belli değer aralıklarında var olabilmektedir. Bu değer aralığından sapmalar olduğunda hastalıklar, ölümler ortaya çıkabilir. Vücutta baştan bu maddeler dengeli bir şekilde dağıtıldıkları gibi, vücut sonradan bu maddeleri dengeli bir şekilde kullanacak, fazlalıkları dışarı atacak biçimde de yaratılmıştır. İnsan vücudunda yaklaşık 2 kg kalsiyum vardır. Eğer bu kalsiyum azalır bir elmayı ısırmanın dişlerimizin parçalanmasıyla sonuçlanabilir. Vücudumuzun 120 gr kadar potasyuma ihtiyacı vardır. Bu maddenin eksikliği kas ağrıları, kramplar, yorgunluk, bağırsak rahatsızlıkları, kalp çarpıntısı olarak kendini gösterir. Çinkoya olan ihtiyacımız ise sadece 2-3 gr kadardır. Bu düşük miktarın eksikliği hafıza kaybı, cinsel yetersizlik, hareket gücünün azalması, koku ve tad alma duyusunun zayıflamasıyla kendini gösterir. 100 mikrogramlık selenyumun eksikliği kas zayıflığı, kalp ve damarlardaki esneme kabiliyetinin bozulmasıyla kendini gösterir <http://www.mucizeler.com/2011/10/toprak-ve-sudan-yaratilma/> (Son Erişim Tarihi: 18.10.2017).

Sonuç

Gerek dünya mitlerinde gerekse Orta Asya ve Sibirya kökenli Türk mitlerinde insanın yaratım süreci öncelikle bir yaratıcı ile başlamaktadır. Kimi mitlerde bu

yaratıcının hem adı hem de cinsiyeti belli iken kimi mitlerde ise belli değildir. Bazı mitlerin büyük bir kısmında ilk insan erkek olarak yaratılmıştır. Kadın ise ya sonradan ya da erkeğin bir parçasından yaratılmıştır. Yaratılan insanlar toprağın türevleri olan balçık, kil ve çamurdan hammaddesinden yaratılmış olup, çeşitli yollarla insanlara şekil verilmiştir. Özellikle dünya mitlerinde yer alan bazı mitlerde yaratıcı insanların bir kısmını özenerek yaratmışken bir kısmını da alelade yaratmıştır. Bu şekilde bir yaratım günümüzdeki insan tiplerini (ten rengi, beden engeli, beden deformasyonu vb.) açıklamak için anlatılan bir mit niteliği taşımaktadır. Dünya mitlerinin kimilerinde yaratıcı sıkıldığı ya da işleri yapacak biri olmadığı için bir insan yaratma ihtiyacı hissetmişken, bu düşünce Orta Asya ve Sibiryaya Türk mitlerinde görülmez. Türk mitlerinde yaratıcı Tanrı Ülgen, erkek olarak geçmektedir. Bu ifade ile Ülgen'e erkek cinsiyeti verildiği anlaşılmaktadır. Verbitskiy'nin aktardığı Altay yaratılış mitinde tanrı Ülgen, Ak Ana/İne'nin telkinleri ile insanı yaratır ve kendisine kardeş yapar. Tanrının bu şekilde yalnızlığı giderdiği düşünülebilir. Aktarılan bu mitte Tanrı Ülgen denizin ortasındaki toprak parçasığının üzerinde duran kilin insan olmasını ister ve o anda kil insan olarak kendine beden bulur. Yaratıcı, insanı yaratmış olduğu dünyanın bir parçası olarak tasavvur etmiş ve makro kozmik yaratılış olarak tasarladığı dünyaya mikro kozmik yaratılış olan insanı da ekleyerek yaratım sürecini tamamlamıştır. Orta Asya ve Sibiryaya mitlerinde olduğu gibi Dünya mitlerinde de toprak ve onun türevleri olan kil, balçık, çamur insanın yaratılışında önemli bir etkidir. Toprak, hem mitik dönemlerin hem de büyük dinî geleneklerin insanoğlunun yaratılışını içeren anlatılarında temel unsur olarak ele alınmıştır. Mitlerde toprağa, yaşam döngüsünün başlangıç maddesi olarak ve de insanın ölümlü oluşunun sembolizmi anlamında güçlü bir vurgu yapılmaktadır. Verbitskiy'nin aktardığı Altay yaratılış mitinde göze çarpan ilk unsur semavi dinlerde görüldüğü gibi insan yaratımında tabiatın temel elementleri olan özellikle toprak ve suyun kullanılmış olmasıdır. Buraya kadar özetlenen veya alıntı yapılarak aktarılan metinlerde, insanın topraktan yaratılmasının, Tanrının ona üfleyerek ruh ve hayat vermesinin Kitab-ı Mukaddes'le büyük oranda benzerlikler taşıdığı söylenebilir. Değinen bütün mitlerde de görüldüğü bütün varlıkların özü olarak kabul edilebilen toprak ve su karışımı ile yaratılan insan kendisine akıl verilmesi ile diğer varlıkların da üstünde bir varlığa dönüşmüştür. Böylece insanoğlu yaratıcıdan da bir parça ile varlık kazanmış ve tecelli olmuştur. Diğer taraftan tıbbi olarak da insanın vücudunda toprak maddesinin oluşturan elementlerin varlığından söz edilebilir. Yapılan incelemelerde insan vücudunda dengeli oranlarda bulunan elementlerin eksikliklerin de ciddi rahatsızlıklara yol açtığı görülmektedir.

İnsanoğlunun yaratılış serüveni her zaman için bir yaratıcı ile başlamıştır. Yaratıcı, çeşitli sebeplerle insanı yaratma eylemine girmiş ve insanoğlu yaratılmıştır. Ancak yaratım sürecinde en arkaik mitlerden günümüz semavi dinlerine kadar yaratım ham maddesi olarak toprağın kullanılması dikkat çekici bir husus olmuştur. Modern tıp, bilim ve teknoloji insanın topraktan yaratıldığına dair mitleri destekler nitelikte sonuçlar ortaya koymuştur.

Kaynaklar

- Anohin, A. V. (2006). *Altay Şamanlığına Ait Materyaller*, (Çev. Zekeriya Karadavut-Jannet Meyermanova), Konya: Kömen Yayınları.
- Bayat, Fuzuli (2007). *Türk Mitolojik Sistemi Ontolojik ve Epistemolojik Bağlamda Türk Mitolojisi 1*, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Berktaş, Fatmagül (2000). *Tektanlı Dinler Karşısında Kadın*, İstanbul: Metis Yayınları.
- Berger, Hermann (2015). *Çingene Mitolojisi*, (Çev. Musa Yaşar Sağlam), Ankara: BilgeSu Yay.
- Birrell, Anne (2016). *Çin Mitleri*, (Çev. Melisa Pancar), Ankara: Phoenix Yay.
- Buxton, Richard (2016). *Yunan Mitolojisi*, İstanbul: Alfa Yayınları.
- Can, Şefik (2011). *Klasik Yunan Mitolojisi*, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Cömert, Bedrettin (2015). *Mitoloji ve İkonografi*, Ankara: De Ki Basım Yayın.
- Curtis, Vesta Sarkhosh (2016). *İran Mitleri*, (Çev. Fatma Esra Aslan), Ankara: Phoenix Yay.
- Çoruhlu, Yaşar (2002). *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*, İstanbul: Kabalıcı Yayınları.
- Eliade, Mircea (1991). *Kutsal ve Dindışı*, Ankara: Gece Yayınları.
- Hansen, William (2017). *Yunan ve Roma Mitolojisi*, İstanbul: Say Yay.
- Hart, George (2017). *Mısır Mitleri*, (Çev. Mehmet Sait Türk), Ankara: Phoenix Yay.
- Harva, Uno (2014). *Altay Panteonu Mitler, Ritüeller, İnançlar ve Tanrılar*, İstanbul: Doğu Kütüphanesi Yayınları.
- Haviland, William A. (2002). *Kültürel Antropoloji*, İstanbul: Kaknüs Yay.
- İnan, Abdülkadir (2000). *Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar*, Ankara: TTK Yay.
- İndirkaş, Zühre (2013). *Türk Mitosları ve Anadolu Efsanelerinin İzsürümü*, İstanbul: İmge Yay.
- Kaya, Muharrem (2015). *Mitolojiden Efsaneye Türk Mitolojisinin Türkiye'deki Efsanelerde İzleri*, İstanbul: Bağlam Yay.
- Koçak, Aynur (2016). *Mitlerle Varoluş Yolculuğu*, İstanbul: Alfa Yayınları.
- Lvova E.L. vd. (2013). *Güney Sibiry Türklerinin Geleneksel Dünya Görüşleri*, (Çev. Metin Ergun), C.2, Konya: Kömen Yayınları.
- Marriott, Alice-Carol K. Rachlin (2003). *Kızılderili Mitolojisi*, Ankara: İmge Yayınları.
- McCall, Henrietta (2017). *Mezopotamya Mitleri*, (Çev. Bircan Baykara), Ankara: Phoenix Yay.
- Ögel, Bahaeddin (2003). *Türk Mitolojisi (Kaynakları ve Açıklamaları ile Destanlar)*, C.1, Ankara: TTK Yay.
- Rosenberg, Donna (2006). *Dünya Mitolojisi Büyük Destan ve Söylenceler Antolojisi*, Ankara: İmge Yayınları.
- Roux, Jean-Paul (2002). *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*, İstanbul: Kabalıcı Yayınları.
- Saydam, M. Bilgin (2011). *Deli Dumrul'un Bilinci Türk-İslam Ruhu Üzerine Bir Kültür Psikolojisi Denemesi*, İstanbul: Metis Yayınları.
- Taş, İsmail (2002). *Türk Düşüncesinde Kozmogoni-Kozmoloji*, Konya: Kömen Yay.
- Urton, Gary (2017). *İnka Mitleri*, (Çev. İsmail Yılmaz), Ankara: Phoenix Yay.
- Yıldırım, Nimet (2012). *İran Mitolojisi*, İstanbul: Pinhan Yayınları.
- <http://www.mucizeler.com/2011/10/toprak-ve-sudan-yaratilma/> (Son Erişim Tarihi: 18.10.2017)